

WILLIAM J. BAUMOL (1922–2017)

A költségkór (cost disease) és a támadható piac (contestable markets) fogalmak megalkotójának emlékére

A 20. század egyik legnagyobb közgazdász egyénisége, *William J. Baumol* távozott.

Rendkívül termékeny tudós-szerző volt, több mint ötszáz cikket jegyzett a közgazdaság-tudomány egészen széles spektrumában. Még a kilencvenes éveiben is dolgozott, a Princeton Egyetem professzoraként rendkívül gazdag akadémiai életpályát futott be, neve többször is bekerült a Nobel-díjra felterjesztett tudósok végső – rövid – listájára. E legnagyobb elismerést azonban már nem kaphatja meg. Életrajza sem hétköznapi. New York Dél-Bronx kerületében született, állami egyetemen szerezte főiskolai diplomáját. Még a középiskolában olvasta *Marx* A tőkéjét, talán a kifejezetten baloldali beállítottságú szülők sugallatára. A vaskos kötet felkeltette érdeklődését a közgazdaságtan iránt, és egy életre oda is kötötte. A hírneves London School of Economicsban megvédett PhD-disszertációja védésének körülményei is szenzációszámba mentek (ti. *Baumol* saját elbeszélése szerint a védés egy közel öt-órás beszélgetésben, a gyakran látogatott Reform Klubban, whiskey és szóda mellett zajlott, ahol *Marcus Fleming* volt az LSC által meghívott külső vizsgáztató).

Személyes élményem is fűződik a kiváló tudóshoz. Fiatal tanársegédként dolgoztam a Connecticut Egyetem közgazdasági tanszékén, Storrsban (CT, USA), amikor *Baumol* professzor a tanszék meghívására vendég előadást tartott 1985 nyarán. A már akkor nagy tekintélyű professzor a zsúfolásig megtelt nagyelőadóban, az akkoriban modernnek számító írásvetítős-fóliás technikával érzékeltette az egyszerű lineáris dinamikai rendszerekben a tizedesvessző utáni harmadik, negyedik helyi értékeken beálló kis változások által előidézett nagy ugrásokat. Emlékeztetni kell

arra, hogy akkoriban még nem volt olyan PC és szoftver, laboratóriumi játéktér, mint manapság, amely ezt a folyamatot könnyedén illusztrálhatná. De nem is ez – a technika – volt az igazán fontos számunkra, hanem az a hihetetlen szerénység és nyitottság, amellyel a kérdéseket és némi ellenvetést vagy értetlenséget fogadta. Ekkor megérezttem, később pedig meg is értettem az amerikai akadémiai légkör erejét, az elvet: „constability of ideas”, amely talán így fogalmazható meg: a gondolat kezdetben mindig vitatható.

A számos, kifejezetten úttörőnek, sőt korszakosnak is nevezhető meglátásai közül kiemelkedik a költségkórként (cost disease) elhíresült okfejtése, amely első, 1966-os megjelenése után viharos gyorsasággal vette be magát a közgazdasági gondolkodás főáramába, kiszorítva onnan néhány megcsontosodott klasszikus és neoklasszikus tételt. Sőt, kulcsfejezeteket írt át a mikroökonómiában (*Baumol–Blinder*, 2011), főleg a piaci struktúrák (market structure), az ármeghatározás (price theory), a támadható piac (contestable markets) témaköreiben, ez utóbbiról a későbbiekben szólunk majd részletesen is.

Az igazán izgalmas és a szűkebb szakmán kívül állók részére is emlékezetes, nyugodtan mondhatjuk, paradigmaticus meglátásai a művészeti területeken és a kulturális iparágban dolgozókat hozták lázba. Talán a véletlennek köszönhető, de kutatási megbízásai nyomán *Baumol* segített megértetni a kulturális szervezetek állandó pénzügyi nehézségeinek természetét. Szakértői vizsgálódása, a *William Bowennel* közösen jegyzett hivatalos jelentés összegző része egy egészen meglepő következtetésre jutott: a költségproblémák egyszerűen arra vezethetők vissza, hogy a kulturális szférában dolgozók ugyanazon a munkapiacra próbálnak érvényesülni, mint a gyári vagy irodai munkások, ezért őket is csak versenyképes bérekkel lehet megtartani, elkerülendő azt, hogy speciális és értékes tudásukkal beálljanak egy üzem gyártósora mellé vagy netán aktákat tologatni. A probléma pusztán annyi, hogy amíg más iparágakban vagy az irodákban a termelékenység és a munka háttértermék-jövedelme is jobbra mindig növelhető, és ezáltal a dolgozóknak is többet lehet fizetni anélkül, hogy a pénzügyi egyensúly sérülne, addig a kulturális iparágakban nem kínálkozik mód a termelékenység és árbevétel együttes növelésére. Ez meglehetősen triviálisnak tűnik. Ám mégsem az. Mert nehéz azt belátni, hogy mondjuk egy Beethoven-szimfónia vagy Verdi-opera, egy Shakespeare-darab eljátszása nem járhat ma sokkal több erőfeszítéssel/munkával, mint pár száz évvel ezelőtt. Ez lényegében igaz állítás lenne, ha mondjuk a „nettó ledolgozott” munkaórát tekintjük a művészek és segítők esetében is. De mégis az látszik, hogy az emelkedő költségek és az emelkedni képtelen termelékenység harapófogójában állandó pénz-

ügyi nyomás nehezedik a kulturális menedzsment vállára. Vagy jegyárakat emelnek, vagy kevesebbet dolgoznak és csökkentik a „művészi outputot”. A permanens bevételi-kiadási szorítás önmagában talán nem is annyira új meglátás, a művészvilág évszázadok óta ismeri és tapasztalja ezt a kiszolgáltatottsági érzést, a piaccal való finanszíroztatás – nevezzük így – lehetetlenségi tételét. *Baumol* részéről ennek a problémának a nagy jelentőséggel bíró megközelítése abban volt, hogy észrevette: más szolgáltató ágazatok is szenvednek ettől a lassú termelékenységnövekedési csapdától, így például az egészségügy, az oktatás szektora, sőt az egész kormányzati-hivatali apparátus maga. Mindegyikre jellemző ugyanis a gyors béroldali költségfelfutás kényszere és az elmaradó jövedelmek valósága. Mindezek alapján közgazdaságilag teljesen megalapozottá vált a közösségi szolgáltatások (public services) árdrágulása a hosszú távú növekedés egyik elkerülhetetlen velejárójaként. A pontos értelmezéssel azonban nem árt különösen vigyázni! Sokan félreértik ugyanis ezt a költségnövekedést „megengedő” baumoli gondolatot. Az alacsony termelékenyséű szektorba való örökvényű „beleragadás” ugyanis nem teljesen törvényszerű. A jövőben jogosan képzelhető el egy olyan világ, ahol kevesebb tanár (orvos) tud majd kiszolgálni több diákot (beteget), és nem szükségszerű az sem, hogy a költségspirál elszaladása oda vezessen, hogy nem tudjuk megengedni magunknak a kulturális, oktatási és egészségügyi szolgáltatások igénybevételét. Ugyanis a bérnövekedés a magas termelékenyséű szektorokban mégiscsak összjövedelmi gazdagodást jelent, amely így nagyobb aggregált vételi erőt is reprezentál. Baj akkor van, ha az emelkedő állami költségspirált követően előálló alkalmazotti bérnyomásra a politikai presszió kényszerít ki költségvetési csökkentéseket, amely után jelentős minőségi csökkenés következhet be az állami szolgáltatásokban. Jóllehet, költségkimélő, egyúttal hatékonyságnövelő intézkedésekre mindig szükség van, de bizonyos típusú vagy bizonyos területen végrehajtott költségvetési megszorítások – például az oktatás területén, ahol egy állandó, GDP-százalékos szintű költés a kívánatos – inkább gátolják, mint segítik a gazdasági növekedést. *Baumolnak* ez a mély és egyáltalán nem triviális meglátása a maga idejében, már az 1990-es években nagy figyelmet kapott.

Ugyancsak átütő erejű az a proposíciója, hogy a stagnáló, egyébként a gazdaság számára nélkülözhetetlen szolgáltató szektorokban a foglalkoztatás növelése nem fogja csökkenteni a magas termelékenyséű (például: high-tech) szektorok húzó erejét, sőt növelni tudja a gazdaságban mérhető általános termelékenységbővülést (*Baumol et al., 2012*). Valóban! Ennek a belátásához azonban a növekedési elméleteket jól kell ismerni. De van ennek az idestova két évtizedes baumoli gondolatnak egy

nagyon aktuális, globális, a fejlett ipari országok többségére is vonatkoztatható értelmezése is. Az IT-technológiák tömegessé válása, a számítógépes applikációk szolgáltatási szektorokban történő masszív térhódítása, a robotok tömeges elterjedése felveti a kérdést, hogy mi történik az emberi tényezőhöz és a tanuláshoz köthető termelékenységjavulás hosszú távú trendjével. Az igazán hosszú távú (20–50, esetleg 100 éves) tendenciát tekintve az emberi munkához köthető produktivitásnövekedés *Baumol* véleménye szerint a nullához tendál. Ebben a nagyon távoli perspektívában viszont, ha mindenkit – aki tud – dolgozni szeretnénk látni, az állami költségeknek azon ágak felé kell majd áramolniuk, ahol a termelékenység nem nő. Csak így lehet majd ugyanis mindenkinek munkája. Eljön majd egy olyan társadalom, amelyet technológiai-technikai bőség és szolgáltatásikomfort-bőség jellemez, de amelyben a költségjárvány kórokozói és maga a betegség sem tűnnek el.

Egy másik, *Baumolnak* korán hírnevet szerzett, a neoklasszikus szabadversenyes felfogással szembe menő tétele az ún. támadható piacstruktúrára vagy feltörhető piacokra (contestable markets) vonatkozott (*Baumol–Willig–Panzar*, 1982). Ebben a piacfelfogásban a versenyre kényszerítés nyomása és ereje abból fakad, hogy az újonnan piacra lépni kívánó cégek belépése adminisztratív nem korlátozott, a kilépés pedig költségmentes. A potenciális riválisok egy piacra akkor lépnek be, ha a profithányad meghaladja a normál szintet (értsd: economic profit: átlagos tőkehozadék utáni nyereség képződik). Az oligopol piacok, ahol néhány nagy cég uralja az iparágat, szintén támadhatók/feltörhetőek, és ilyen piaci konstellációban a be- és kilépés az „üsd meg a főnyereményt és vidd” elve alapján működhet (a vállalatok határköltsége és az ár egyenlő: $MC = P$ és $AC = MC$: az átlagköltség egyenlő határköltség melletti output szinteken működnek). Ez az új gondolkodás kellő erővel magyarázta, hogy miért tud cégek egy maroknyi csoportja – akár tartósan is – uralni egyes iparágakat, továbbá azt is, hogy az oligopol struktúrák azért is tudnak fennmaradni, mert különböző kollektív (értsd: összejárás) fogyasztóellenes vállalati praktikákkal operálnak.

De az 1990-es években *Baumol* foglalkozott nemzetközi kereskedelmi témákkal is, így például nagy visszhangot kapott az a meglátása, hogy a nagy méretgazdasági előnyök jelenlétében a nemzetközi specializáció nem mindig tankönyvszerűen működik. Beragadhat a termelés egy olyan országban is, amelynek nincs kimutathatóan komparatív előnye a termékben/iparágban, és mégis uralja az exportpiacokat az „economies of scale” (méretgazdaságosság) birtokában. Saját nézőpontjának homlokterében mindig a vállalkozók mentalitása és gondolkodása állt. Jellemző somnázata ennek a speciális baumoli analitikus szemléletnek az a megállapítás, hogy

a gazdag és szegény országok közötti különbség lényege a technológiateremtés és -terjesztés lemaradásában, a technológiakihasználtságban rejlik. Úgy érvelt, hogy amíg a gazdag országokban a vállalkozó szellem egyéntől kiinduló innovatív gondolat, amely a piacra belépő cégek által végigfut az egész gazdaságon, így üzletté, majd tartósan hasznos terméké/tevékenységgé válik, addig a szegény országokban ez mindig elakad valahol, valamilyen szinten. Sokat lamentált azon, hogy a közgazdasági elméletek az embert „kis mozgatható bábuknak” tekintik, nem pedig potenciális „forradalmároknak”.

Baumol Marxszal kezdte ismerkedését a közgazdaság-tudománnyal, majd a kapitalizmus gyengéit és erősségeit szisztematikusan elkülönítette (*Baumol et al.*, 2007), és a Nobel-díj közvetlen közelében fejezte be tudományos pályafutását. A legnagyobbak közé emelkedett.

Magas István

Hivatkozások

- Baumol, W. J.* [1993]: Health Care, Education and the Cost Disease: A Looming Crisis for Public Choice. *Public Choice*, Vol. 77., 17–28. o.
- Baumol, W. J. (et al.)* [2012]: The Cost Disease: Why Computers Get Cheaper and Health Care Doesn't. Yale University Press, New Haven, CT.
- Baumol, W. J. – Blinder, A. S.* [2011]: Economics: Principles and Policy. South-Western/Cengage Learning, 12th Edition, Mason, OH.
- Baumol, W. J. – Litan, R. E. – Schramm, C. J.* [2007]: Good Capitalism, Bad Capitalism, and the Economics of Growth and Prosperity. Yale University Press, New Haven, CT.
- Baumol, W. J. – Willig, R. D. – Panzar, J. C.* [1982]: Contestable Markets and the Theory of Industry Structure. Harcourt Brace Jovanovich, San Diego, CA.